

نسخه‌های خطی دیوان حزین در کتابخانه دانشگاه پنجاب، لاهور

در کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب، لاهور از دیوان حزین نسخه‌های بسیار ارزنده‌ای نگهداری می‌شود. دو نسخه از آنها در حین حیات حزین در ۱۱۶۲ و ۱۱۷۷ هـ کتابت شده، دیگری ۸ سال پس از درگذشت حزین، در ۱۱۸۸ هـ و سه دیگری از روی نسخه‌ای رونویسی شده که به تصحیح علی قلی خان واله بود و خود حزین نیز به آن مرور کرده بود. همه این نسخه‌ها تاکنون از چشم کسانی که دیوان اشعار حزین را تصحیح و چاپ کرده‌اند، به دور مانده است. امیدواریم در تجدید چاپ دیوان حزین نسخه‌های لاهور مورد استفاده واقع شود. اینک معرفی نسخه‌های خطی:

۱. شماره pi VI 155c: دیوان چهارم حزین است با دو دیباچه منثور و نیز فهرست مطلع‌های ترکیب بندها و غزلیات.

آغاز دیباچه فهرست: (چند جمله در ابتدا ندارد)... اما بعد بنده سپاس دار.. را سه دیوان مرتب شد... چهارمین دیوان فراهم شده درین سال شصت و یکم زندگانی که شصت و سه از هجرت است، برای ضبط اجزایی که جگر پاره‌هاست و سهولت پیدا... ایراد فهرس مناسب دید.

آغاز دیباچه دیوان: افتتاح نامه نام آوران کیهان خدیو سخن و مفتاح ابواب فیوضات خمخانه قدسی.

این نسخه شامل قصاید و ۱۱۱۲ غزل (آغاز غزلیات: درین دریای بی پایان در این طوفان شور افزا)، ۲۶۵ رباعی و خاتمه‌ای به نثر است. خود نسخه در ۱۱۷۷ هـ کتاب شده و فهرستی که در آغاز آمده در ۷ ذی قعدة ۱۱۷۸ هـ مقابله شده است. خط آن نستعلیق و اندازه رحلی دارد. برگشمار ندارد. بر ظهیریه نسخه این یادداشت دارد (با تلخیص):

« شهر محرم الحرام تحویل آن را به میرزای عزیز از جان... سعادت مند میرزا محمد باقر بن میرزا عبدالواحد بیگ مرحوم نمود. درحین حیات و بعد مالکیت و تحویل این نسخه به میرزا مذکور است، هیچ کس را [حق آییست. بنا بر آن به طریق سند نوشته شد... میرزا مذکور مختار و مالک است. و کفی بالله شهیدا».

۲. شماره pi VI 155B: شامل غزلیات، رباعیات و خاتمه‌ای به نثر است. برخی

۱۱۸۴

غزل‌ها در حوض (= متن) و برخی در حاشیه کتابت شده است. تاریخ کتابت غزلیات ۱۱ شوال ۱۱۸۸ هـ و تاریخ ترقیمه ۲۲ شوال ۱۱۸۸ هـ است. نسخه برای میرزا ابوعلی متخلص به هاتف کتابت شده و مهر کتابخانه سلیمان جاه فرمانروای اود به صورت بیت دارد:

خوش است مَهر کتب خانۀ سلیمان جاه   بَهر کتاب مزینِ چو نقشِ بسم‌الله
نسخه به خط نستعلیق در ۱۱۸ برگ کتابت شده است.

۳. شماره Pi VI 155 شامل چمن و انجمن، مقدمه دیوان، قصاید، غزلیات، رباعیات، به خط نستعلیق^{۹۴۱}، در ۱۲۹۴ هـ در ۱۹۰ برگ. ترقیمه نسخه قابل توجه است: «این کتاب مستطاب که در نظر اولی الابصار به منزله کتب سماوی و هر نقطه‌اش سواد مردمک دیده جان است، به سعی علی قلی صاحب مره‌اولی حلیه تصحیح پوشیده و کرة ثانی از نظر کیمیا اثر مبارک ناظم گذشته بود، نقل نموده شده... فی سنه الف ومائتان و اربع و تسعین من هجرة النبویه» (برگ ۱۷۶ الف / ب).

۴. شماره 6317 (شیرانی): بدون تاریخ کتابت، سده ۱۳ هـ به خط نستعلیق، ۱۱۹ برگ. چهارمین دیوان اوست با مقدمه حزین که در ۱۱۵۵ هـ انشاء کرده بود. شامل ۱۱۷۰ قصیده و غزل و قطعه / رباعی. در خاتمه تقریظی دارد از محمدالمشتر به... [نام او محو شده و کلمه «لاهیجی» خوانده می‌شود] با سرآغاز: هان ای دانش شگرفان دیده ور.

۵. در کتابخانه دانشگاه پنجاب نسخه‌ای از کلیات حزین مورخ ۱۱۶۲ هـ وجود دارد که در واقع اقدم نسخ کتابخانه است. چون مرحوم دکتر سید عبدالله آن را در فهرست خود (ج ۲، ص ۳۹۷) به تفصیل معرفی کرده است، من از آن صرف نظر می‌کنم و فقط به نوشتن شماره APi VI 73 اکتفا می‌کنم.